

Jacint Verdaguer entre dimonis i àngels
Isidor Cònsul

Hi ha consens a acceptar que Verdaguer va tornar trasbalsat del seu viatge a Terra Santa, l'any 1886, i que tot seguit va apuntar indicis de desassossec espiritual. Jutjava amb severitat els anys de placidesa viscuts a casa López i potser la insatisfacció li venia d'abans, del cansament per haver de conrear una literatura que el limitava com a creador i pel desconcert davant d'uns canvis històrics que no acabava d'entendre prou bé. La Restauració no havia resolt els problemes polítics i l'església vivia sacsejada per lluites internes. Aquell estiu de 1886, Verdaguer el passà a Prüit i alguna de les cartes que escriu dibuixen un mapa d'insatisfacció personal, com la que comenta al seu amic Collell que, *ací en la soledat he vist passar d'un a un mos quaranta anys, i de tots estic avergonyit. (...)*.

De tota manera, és possible que la crisi fos anterior i recurrent. El gener de 1883 havia signat un dels seus poemes més desolats, *Vora la mar*, que incorporà a *Flors del Calvari*: un poema de cansament i decepció que li serveix per interrogar la poesia titllant-la d'enganyosa perquè li ensenya a fer un món poc consistent de paraules. Vist així, el famós viatge a Terra Santa potser només va servir per accelerar una crisi que Verdaguer covava d'anys enrere. Sí que és cert que aquella tardor, en incorporar-se de nou a Barcelona, es va lliurar amb nova intensitat a l'oració, es va preocupar del càrrec d'almoïner amb un zel que no havia tingut abans i es va abocar a la confessió.

El gener de 1885 li havia arribat el nomenament de capellà del convent de Santa Teresa de les Carmelites Descalces, situat a l'espai que ara ocupa la plaça de la Villa de Madrid, molt proper de la casa del carrer Canuda on Verdaguer tenia llogada una cambra. L'església d'aquell convent era oberta als fidels i va ser all on va començar a dedicar hores i més hores a la confessió. El confessor li va descobrir la punyent realitat de la Barcelona del darrer terç del segle XIX i va comprovar que la misèria també planava sobre la ciutat burgesa que havia cantat en l'oda de 1883. S'adonà com hi progressaven les idees anarquistes, que ell traduïa com una presència del mal sobre la terra, unes idees que anaven en sentit contrari a la seva certesa que la caritat era l'únic remei eficaç per a la malaltia social. Així ho va argumentar, anys després, a *En defensa pròpia: lo bé que fa la caritat és incalculable; tot seguit s'estableix una corrent d'amor entre el benefactor i sos afavorits; al voltant d'aqueixos se fa una atmosfera d'agraïment i de bondat de la que participen los parents, los amics, los veïnats i el barri (...) lliga als qui la fan amb los que la reben i fins amb los qui en senten sa influència benèfica d'una manera o d'altra, fent*

impossible els actes de barbàrie que hem vistos aqueixos últims temps a Barcelona, amb atemptats com los de la Gran Via, del Liceu i el carrer del Canvis (...).

En els anys immediats, cap a 1888, Verdaguer va conèixer el sacerdot i ex-paül Joaquim Piñol que resava exorcismes als malalts i posseïts. Aquest pare Piñol era un capellà itinerant que s'havia ordenat a Mèxic, havia exercit de vicari a Vilanova i la Geltrú, i es presentava com a deixeble del carmelita Francesc Palau i Quer (1811-1872), fundador de l'Escola de la Virtut i militant convençut de les pràctiques exorcistes que, a l'entorn de 1865, havia fundat una comunitat més o menys d'eremites al peu de Collserola. La personalitat del pare Piñol impressionà Verdaguer i el seu cosí Joan Güell que el descriu com un capellà alt i prim, d'una cinquantena d'anys i mirada esparverada. El primer dia que el va veure, a la cambra que mossèn Cinto tenia a casa López, recorda que el poeta, en presentar-lo, va demanar-li que si mai queia malalt l'anés a buscar perquè aquell sacerdot era el seu metge i el seu mestre. Un altre Güell (Joan Antoni Güell i López, fill d'Eusebi Güell i Bacigalupi i d'Isabel López), també recorda al pare Piñol, de quan era un noi de catorze anys, en el temps en què van començar els misteris de Verdaguer al palau Moja: *me causaba una impresión de miedo. Era altísimo y tan delgado que su sotana no parecía cubrir su cuerpo, sinó colgar de una percha. Tenia una mirada penetrante y exaltada, y gesticulaba constantemente con los brazos, que eran de una largura desproporcionada. Más tarde supe que este amigo de Verdaguer era el jefe de un grupo que celebraba exorcismos, reuniéndose bajo la convocatoria de la "Oración" en un piso de la calle Mirallers.*

Fou aquest Joaquim Piñol qui va convèncer Verdaguer que l'esca dels mals del món era l'existència del maligne sobre la terra. D'una manera molt simple, al pobre mossèn Cinto, les pràctiques exorcistes li van resoldre els problemes que l'angoixaven perquè, ben mirat, es tractava de la lluita de sempre, el bé contra el mal. Així ho va entendre el poeta que es va fer assidu de la Casa d'Oració, primer al barri de Sants i després al carrer de Mirallers, convençut que calia lluitar contra els diables que escampaven el mal i posseïen els innocents. Verdaguer no va dubtar mai de l'eficàcia dels exorcismes (entre altres raons perquè els acabava de recomanar el Papa Lleó XIII) i va començar a prendre nota del seguit d'experiències, insòlites i espectaculars, que veia en les sessions exorcistes.

Vora del pare Piñol, una altra relació perillosa de Verdaguer fou la de la família Duran que, des de 1890, s'auxiliava amb l'almoina de casa López, per bé que Verdaguer

la coneixia d'abans. El cap de família, Manuel Duran, havia treballat a la Companyia Transatlàntica i quan va morir, el 1890, d'una mala passa de grip, va deixar la vídua i els fills en una situació crítica. Verdaguer, que el va assistir espiritualment els darrers dies, es va comprometre a protegir-los.

Formaven aquesta família Duran la viuda, donya Deseada [també Desideria i Desitjada], i els seus tres fills: Empar, que tenia facultats de vident; Mercè, que era geperuda a conseqüència d'un accident infantil i Manuel, el noi petit. La relació que hi va entaular Verdaguer fou, sobretot, amb la mare i la filla gran, i sembla provat que cap de les dues no anaven a la Casa d'Oració del carrer Mirallers. El seu era un altre cercle, també ple de dimonis i visions, però d'àmbit més íntim i sense altres testimonis, a banda d'elles mateixes i Verdaguer, que la presència, alguna vegada, del pare Piñol i els servents de casa López. Joan Güell, cosí del poeta, diu que no les havia vist mai a la Casa d'Oració i si em de fer cas del seu testimoni, el maig de 1893, ni tan sols tenia notícia de la seva existència. En aquest sentit escriu: *el día primero de mayo recibimos recado de que el propio señor marqués vendría a nuestro domicilio para que le enterásemos de toda esta cuestión. En efecto, a las tres de la tarde presentose el señor marqués con quien habíamos hablado muy pocas veces, y le explicamos con toda sencillez e ingenuidad todo cuanto sabíamos sobre el particular, habiéndonos convencido de que estábamos enterados de ello a medias, según queda dicho, pues el buen señor nos preguntaba sobre cierta **familia**, y en verdad que no atinábamos a adivinar de quien nos hablaba.*

Les Duran tenien permís per assistir a la missa que deia Verdaguer a la capella del Palau Moja i, acabada la funció, era habitual que les dues dones passessin a la cambra del poeta. El testimoni del jove Joan Antoni Güell i López ho explica en aquests termes: *un día preguntamos quiénes eran las dos aparecidas; nos contestaron que eran unas protegidas del padre Verdaguer; que la hija era un ser desgraciado; que el demonio la había dotado de dones naturales de revelación, pero que ella los utilizaba para el bien. Hubiera bastado esto para alborotar nuestras imaginaciones infantiles, pero fuimos averiguando poco a poco aún cosas más extraordinarias (...) Yo estaba ya en edad de sentir la atracción de la belleza, y no sé que extraña preocupación se formaría en mi inocente imaginación, pero esta me llevaba a creer, que el tener una mujer el demonio en el cuerpo y ser muy guapa, era cosa que tenía íntima relación. Cierta día, me quedé con disimulo –fingiendo más devoción que los demás- retrasado para salir de misa, empeñado en ver de cerca la endemoniada. La miré fija y detenidamente: a mi me pareció guapísima. Después he sabido que no era sinó vulgar (...) Pocos días después nos*

dijeron los criados que en el cuarto del padre Verdaguer tenían lugar unas ceremonias religiosas para quitarle a aquella mujer los demonios del cuerpo. No necesito extenderme sobre el estado de exaltación en que estaba mi curiosidad por ver lo que pasaba en la habitación del padre Verdaguer, pero todo intento era inútil porque no había ningún cuarto contiguo (...) y me tuve que contentar con lo que me contara mi profesor. Llegó a mi cuarto de estudios pálido y descompuesto (...) el hombre apenas podía hablar, tan impresionado estaba, por fin rompió el silencio y dijo: -Pues además del padre Verdaguer y de ella y su madre, estaban allí dos personas: un señor y un sacerdote ... Después de un rato, ella dijo: "Empiezo a sentir la comunicación". Comenzó a palidecer y al poco rato cayó tendida al suelo. Entonces le dieron unos temblores muy fuertes, como convulsivos, por todo el cuerpo. Hasta entonces yo no me impresioné porque me figuraba que sería un ataque de histerismo, pero ... ¿te acuerdas que yo te dije que había exprofeso averiguado que ella no entendía el francés ni el inglés para poder hacer esta prueba con ella y desbaratar así toda la farsa?. Pues le he hecho la prueba. La he hablado en francés y en inglés, lenguas que ella nunca ha sabido, y me ha contestado a la perfección... Pues esto ha durado más de una hora; tenía ella unos ratos de exaltación terrible, como de locura; verdaderamente parecía presa del demonio. El padre Verdaguer, cuando ella estaba más descompuesta, empezó a rezar haciéndole, sobre el cuerpo, unas grandes cruces de agua bendita, que la rociaba con una rama de laurel. (...) Te aseguro que estoy enfermo de la impresión que me ha hecho.

Aquest és el marc dels fets: la coordenada cronològica de la crisi i el mapa de relacions perilloses de Jacint Verdaguer. Després hi ha el conjunt d'anotacions recollides en els dos volums de *Manuscrits verdaguerians de Revelacions, exorcismes i visions: Volum I, Llibreta de visions de Teresa* (1994), a cura de Josep Junyent i Rafart; i, volum II, *Quaderns d'exorcismes* (2002), amb un estudi introductor de Joan Bada i l'establiment de text a cura d'Amadeu Soberanas.

Per acabar, m'agradaria apuntar, només apuntar, un camí d'estudi paral·lel que no s'ha tractat fins ara i que tampoc no es pot deslligar del tema dels exorcismes. Em refereixo a l'experiència mística, als esforços de poeta místic per part de Verdaguer. Entenc que mística i exorcismes parlen d'experiències antitètiques, per bé que complementàries, com la cara i la creu d'una mateixa moneda: la mística remet a la fusió (o possessió) d'un cos per un esperit angelical i positiu; mentre que els exorcismes neixen

a conseqüència de la possessió (o fusió) d'un cos per un esperit negatiu i maligne, un diable. Verdaguer no va ser mai un místic, però ho va provar tenaçment i va fer tants mèrits com va poder per acostar-s'hi. De fet, un dels paquets de la poesia religiosa de Verdaguer neix dels esforços del poeta per escriure poesia mística i, entre 1879 i 1895, un grapat de poemes d'*Idil·lis i cants místics* (1879), de *Lo somni de Sant Joan* (1887) i de *Sant Francesc* (1895), neixen de la voluntat del poeta per escriure poesia mística. Ja he dit que Verdaguer no és un místic, raó per la qual, la seva poesia es concreta, només, en poemes d'aproximació mística. Són la mena de composicions que tradueixen anhels, aspiracions i recerques, sense que mai no acabin de culminar la unió inefable de l'ànima i Déu que defineix el procés místic. Entès com una estètica, es un corrent inspirat en la tradició mística que surt de la *Bíblia*, passa per Ramon Llull i arriba a l'escola castellana del segle XVI. Repeteixo que Verdaguer, tot i la voluntat que hi va esmerçar, no va ser mai un místic, però sí que va llegir amb atenció els millors textos de la mística cristiana: de la *Bíblia*, va traduir el *Càntic dels Càntics*, precedint-lo del text *Los jardins de Salomó*; de Llull va recopilar i publicar el florilegi *Perles de l'Amic e Amat*, i en els millors dels seus idil·lis s'hi pot escoltar el ressò de Sant Joan de la Creu i de Santa Teresa de Jesús. Poemes com *Enyorança*, *Fulcite me floribus* o *Càntic de l'Esposa* deixen clara aquesta imitació de la poesia mística, més conceptual i formal que no pas el resultat d'una autèntica experiència interior. La mena d'unions místiques que descriuen els seus poemes semblen més autèntiques quan s'allunyen de jo líric i formen part d'històries de la tradició i el santoral catòlics, com el *Místic desposori de Santa Caterina*, o les experiències de *Santa Cecília*, *Rosalía* o *Teresa de Jesús*. En el cas d'aquests poemes són els àngels i les presències divines les que entren en el cos d'un creient cristià, normalment un sant o una santa abans de la seva santificació. En les anotacions de les llibretes d'exorcismes són els diables que habiten el cos d'un cristià o una cristiana. Si la possessió pot ser en positiu (experiència mística), perquè no s'ha de donar també en negatiu (experiència de possessió diabòlica).

Potser només vull dir amb tot això que Verdaguer és el mateix escriptor ingenu, ànima de càntir si voleu, que literaturitza la tradició mística i assisteix, prenent-ne notes, a les convulsions histèriques dels qui es creuen posseïts pel diable.

Isidor Cònsul